

Гринчук О.В.

студент,

Науковий керівник: Хоменко Н.М.

кандидат філологічних наук, асистент,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОВЧАННЯ ЯК ФОРМА РИТУАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПЕРСОНАЖІВ КАЛЕНДАРНИХ ОБРЯДІВ

Межі календарного циклу це і час ритуального стикання двох світів: світу живих і світу мертвих; час, відкритий в «обидві» сторони загальної для цих світів дійсності. Видається зрозумілим, що народна традиція формалізує зустріч нового року як час і простір гри: задовольняючи принципом протидії, гра як дещо інше виражає амбівалентність на рівні єдиної структури, що поєднує «інше» як ціле. У слов'янській традиції початок нового року програється в ритуалах святочного колядування, рядження, сакрального святотатства «покійницьких ігор» та інших форм ігрового компромісу, «допускає» живих у світ мертвих і мертвих у світ живих. Примітно, що компоненти, які структурно визначають в даному випадку обрядову театралізацію (зміна голосу, ходи, носіння масок), сприймаються її учасниками як рівнозначні мовчанню, що втілюють останнє матеріально і дієво. Так, за висновком Л. Івлєвої, що присвятила обрядам рядження глибоку і новаторську роботу, «спроби мотивувати танець як найбільш бажану мову рядження пов'язані, як можна припустити, з необхідністю пояснити те, що з часом перестало бути зрозумілим, ритуальне мовчання і ритуальне скакання» [3, с. 152].

Повна мовчазність рядженого чи його своєрідна «голосова маска», тобто спотворення нормального тембру від верескливих інтонацій до низького грубого голосу, усвідомлювались як акустична поведінка, типова для персонажів потойбічного світу. Переважно мовчазними фігурами у псковських звичаях рядження виступали «покійник», «смерть», «німий», «посланець – з того світу гонець» [2, с. 197]. Цікаво також те, що в деяких варіантах обряду у склад ряджених включалась мовчазна фігура, якій не можна було вимовити ні слова. Так, в селах словацьких Татр хлопці вносили по хатах маску «страшка» – рядженого, закутаного в солому, якому заборонялось говорити, хлопці ж вимовляли господарям традиційні побажання і збирали дари [6, с. 136].

Із неслов'янського, але близького за характером матеріалу досить виразним є звичай, записаний Ю.В. Поповичем в молдавських селах Одеської області, що називається «Моший». У різдвяну ніч група колядників ходила по хатам, супроводжуючи рядженого в маску «Моша», одягненого в старий тулуп, на поясі у нього дзвіночки, лице закрите маскою, до нього прикріплені довгі вуса і борода з овечої шерсті. «Мош» – повністю мовчазний персонаж. Група, підходячи до вікна, просила у господарів дозволу колядувати від його імені [4, с. 131]. Б. Стельмаховська описала рідкісний варіант обряду масниці, коли хати обходила ціла група мовчазних ряджених, які не співали і нічого не говорили, а лише заходили до хати, щоб отримати продукти [7, с. 106].

За свідченнями Т.А. Агапкіної [1, с. 44], людина, що відправилася в купальську ніч за квіткою папороті, зобов'язана була дотримуватися мовчання; якби вона відгукнулася на оклики нечистої сили, що її переслідувала, то напевно б загинула. Так само повинна була вести себе людина, що зважилася поспостерігати за відьмами в купальську ніч через хомут або осикову борону.

Інший обряд, який описала дослідниця, – болгарські «русалії», які здійснюють обходи на Русальному тижні і беруть на себе функції цілителів. В основі їхньої поведінки лежить розрив соціальних зв'язків і відмова від людських норм. Протягом всього Русального тижня вони живуть разом десь в ізоляції від своїх родичів, і при цьому вони не тільки не розмовляють зі сторонніми, не вітаються і не прощаються із зустрічними, але також і не говорять один з одним за винятком свого ватажка. На час зв'язавши себе з потойбічними силами, «русалії» (так само як і інші ряджені) змушені вести себе відповідно до норм їх поведінки [1, с. 45].

Ритуальні характеристики головної фігури обряду водіння куста – мовчазність і закритість – також свідчать про її зв'язки з «тим світом». При обході хат «Куст» зазвичай поведився пасивно, не брав участі в співі. Як відзначають інформанти, Куст «не співав, тільки він воно ходить мовчком», «Куст мовчав» [5, с. 69]. Куст повністю покритий зеленими гілками: «Куст закритий, нечого не видно», «увесь у зельному, коб не видно було» [5, с. 69].

Таким чином, наведені приклади свідчать про типологічну близькість обрядового «іншогоголосся» і обрядового мовчання, що рівно виражають, на нашу думку, ігрову конверсивність «зворотної» поведінки ритуальних персонажів (мертві уподібнюються живим, а живі – мертвим). Як навіть

худоба може говорити в святвечір або на Новий рік, так людина при здійсненні деяких магічних дій в «ночі перелому» повинна мовчати. Німота – в фольклорі ознака приналежності до світу мертвих; мовчки, «ставши своїм», людина може принести потрібне їй з того світу.

Список використаних джерел:

1. Агапкина Т.А. Звуковой образ времени и ритуала (на материале весенней обрядности славян). Мир звучащий и молчащий: семиотика звука и речи в традиционной культуре славян / отв. ред. С.М. Толстая. Москва : Индрик, 1999. С. 17–50.
2. Виноградова Л.Н. Звуковой портрет нечистой силы. Мир звучащий и молчащий: семиотика звука и речи в традиционной культуре славян / отв. ред. С.М. Толстая. Москва : Индрик, 1999. С. 179–199.
3. Ивлева Л.М. Ряженье в русской традиционной культуре. Петербург : Российский институт истории искусств, 1994. 232 с.
4. Попович Ю.А. Молдавские новогодние праздники: XIX – нач. XX вв. Кишинев : Штиинца, 1974. 181 с.
5. Шарая О. Западнополесский обряд Куст: социокультурные особенности и символика. Гістарычная Брама. 2008. № 1(23).
6. Olejnik J. Lud pod Tatrami. Martin : Osveta. 1978, 229 s.
7. Stelmachowska B. Rok obrzędowy na Pomorzu. Toruń: Instytut Bałtycki, 1933. 280 s.